

*Борзенкова О.Д.,**к.е.н., доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Одеський інститут фінансів**Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі*

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПОДАТКОВИХ РЕФОРМ

Анотація. Малий бізнес є основним елементом ринкового середовища, який забезпечує вирішення багатьох соціально-економічних проблем від перехідного періоду і до етапу становлення ринкових відносин: сприяє насиченню ринку товарами і послугами, наповненню доходної частини бюджету, стимулює структурні зміни в економіці, створює нові робочі місця, формує імідж країни. Саме тому підтримка малого бізнесу, в тому числі й через систему оподаткування, є одним із способів подолання економічної, політичної та соціальної кризи в країні. Практичний досвід застосування спрощеної системи оподаткування в Україні свідчить про її позитивний вплив на малий бізнес.

Ключові слова: малий бізнес, малі підприємства, податок, спрощена система оподаткування, єдиний податок, місцеві бюджети.

Постановка проблеми. Економічний розвиток більшості країн останнім часом пов'язаний з рядом серйозних труднощів. Одним із пріоритетних напрямів їх подолання є розширення масштабів діяльності малого бізнесу в усіх формах і видах. Гнучкій по структурі та невеликій за розміром компанії легше слідувати споживчими перевагами, виробляти широку номенклатуру конкурентоспроможних виробів і послуг, використовувати сучасну техніку та технології.

Інтенсивне зростання числа підприємств малого бізнесу в країнах з ринковою економікою зумовлене кількома факторами: появою нових технологій, обладнання та техніки, наукових розробок, що ефективно використовуються саме в малому виробництві; якісним розвитком інфраструктури, в т. ч. засобів зв'язку та передачі інформації; зростанням освітнього рівня населення та кваліфікації працівників. Усе це призвело до революційного стрибка в малому бізнесі.

В Україні відбувається структурна перебудова економіки, що супроводжується значним вивільненням робочої сили з великих промислових підприємств та необхідністю її перетоку до сектора дрібного виробництва. Також трансформується й оподаткування малого та середнього бізнесу. Реалізація реформ у сфері оподаткування загалом та в сфері оподаткування малого та середнього бізнесу зокрема пов'язані із євроінтеграційними прагненнями України та необхідністю забезпечення рівних конкурентних умов господарювання для різних суб'єктів.

В сучасних умовах гостро постає проблема ефективності податкової політики та її впливу на формування доходної частини бюджету. Дослідження проблематики ефективності податкової політики та її впливу на державний бюджет за таких умов набуває значної актуальності, так як саме податкова політика покликана вирішити проблеми, пов'язані з нерівномірністю розподілу та надмірністю податкового навантаження на

підприємницьку діяльність, тим самим створюючи стимули для подальшого сталого розвитку суспільства

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо особливостей оподаткування суб'єктів малого бізнесу розглянуті в наукових працях таких вітчизняних вчених, як П.М. Боровік [1], Н.Г. Кондратенко [2], В.Я. Міщенко [3], В.П. Синчак [4], С.М. Тесля [5], С. Юрій та ін. Зазначені науковці зробили значний внесок у вирішенні питань, пов'язаних із обґрунтуванням доцільності створення спеціальної системи оподаткування представників малого підприємництва, оцінювання переваг та втрат підприємств і бюджету від запровадження цієї системи, окреслюють конкретні напрями використання в Україні сучасного досвіду зарубіжних країн із антикризового податкового регулювання.

Малий бізнес та підприємництво відіграють важливу роль в умовах ринкової економіки. Робота малих підприємств забезпечує гнучкість та стійкість економічної системи, наближує її до потреб конкретних споживачів, а також виконує важливу соціальну роль – надання робочих місць та забезпечення джерел доходу для значної частини населення. Саме тому підтримка малого бізнесу, в тому числі й через систему оподаткування, є одним із способів подолання економічної, політичної та соціальної кризи в країні. **Мега статті** полягає у дослідженні та аналізі оподаткування малих форм бізнесу в Україні, виявленні впливу спрощеної системи оподаткування малих підприємств на формування ресурсів адміністративно-територіальних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток підприємництва в Україні є об'єктивним процесом, зумовленим тими ринковими перетвореннями, що здійснюються в державі. Підприємництво у різних формах виступає як невід'ємна частина сучасного суспільного процесу, як рушій економічного прогресу.

Говорячи про політику розвитку підприємництва в Україні, слід зазначити, що правовою основою розвитку малого й середнього бізнесу в Україні є Конституція, Господарський та Податковий кодекси України і низка законодавчих актів, які прямо стосуються сфери підприємницької діяльності та регламентують її. Також важливу роль відіграє регулювання підприємницької діяльності на місцевому, регіональному рівнях, що має на меті адаптувати нормативно-правову базу в залежності від особливостей певного регіону та виду діяльності підприємств. У цих документах на загальнодержавному рівні задекларовані необхідність зменшення державного втручання в підприємницьку діяльність, усунення бюрократичних бар'єрів на шляху розвитку бізнесу й адаптація законодавства в цій сфері до норм і принципів Європейського Союзу. Як результат – мале й середнє підприємництво продовжує нарощувати темпи приросту показників його діяльності, підвищується якість послуг і продукції.

Так, за останні роки спостерігається повільне збільшення кількості малих підприємств, що супроводжується збільшен-

Основні структурні показники діяльності малого підприємства [6]

Рік	Кількість підприємств		Кількість зайнятих працівників		Кількість найманих працівників		Кількість реалізації продукції (товарів, послуг)	
	Одиниць	у % до загальної кількості на всіх під-вах	Тис. ос.	у % до загал. кільк. на всіх під-вах	Тис. ос.	у % до загальної кількості на всіх під-вах	Тис. грн	у % до загального обсягу на всіх під-вах
2010	357241	94,3	2164,6	27,2	2043,7	26,1	568267,1	16,9
2011	354283	94,3	2091,5	26,9	2011,8	26,1	607782,4	15,2
2012	344048	94,3	2051,3	2,7	1951,6	25,7	672653,4	16,0
2013	373809	95,0	2010,7	27,1	1891,8	26,0	670272,0	16,6
2014	324598	95,2	1686,9	26,8	1583,0	25,6	705000,5	16,9

ням зайнятості населення, нарощуванням обсягів виробництва і, як результат, – збільшення податкових відрахувань та поповнення державного та місцевих бюджетів (табл. 1).

Статистичні данні таблиці показали, що за останні роки кількість малих підприємств в Україні коливалась від 357 241 у 2010 р. до 324 598 у 2014 р. Це можна пояснити політичною та економічною нестабільністю, змінами в податковому законодавстві та пристосуванням до нової системи оподаткування (прийняття нового Податкового кодексу у 2010 р.).

Виконуючи свою соціальну функцію, малий бізнес країни сьогодні охопив майже 1 686,9 тис. українців, які щомісяця сплачують податки, тим самим забезпечуючи наповнення бюджету.

Що стосується оподаткування, то на сьогодні найдієвішим у плані стимулювання й розвитку малого бізнесу з погляду оптимального оподаткування є єдиний податок.

Спрощена система оподаткування в Україні застосовується вже майже 18 років, і практичний досвід її використання дає підстави для того, щоб говорити про безсумнівний позитивний вплив, зокрема, стимуляцію режиму оподаткування на сектор малого бізнесу, його поступове розширення та ефективність для держави.

Одним із позитивних моментів спрощеної системи оподаткування є те, що вона дає можливість суб'єктам малого бізнесу забезпечити роботою не тільки себе, але й інших громадян, створюючи додаткові робочі місця.

Ефективність спрощених режимів оподаткування також підтверджується щорічним збільшенням платежів у бюджет, що становлять у 2014 р. в сумі 7,4 млрд. грн., що на 11,6% більше за обсяги надходжень у 2013 р. [7].

Державне регулювання та підтримка розвитку малого підприємства в Україні реалізується відповідними загальнодержавними, регіональними та місцевими органами влади з метою узгодження інтересів держави і малого підприємства.

Практичний досвід застосування спрощеної системи оподаткування в Україні свідчить про її позитивний вплив на малий бізнес. Вона дозволяє максимально спростити облік і контроль діяльності суб'єктів підприємства і забезпечує стабільні надходження до бюджету. За роки свого існування в Україні спрощена система довела свою ефективність з погляду стимулювання ділової активності підприємств. За цей час частка малих та мікропідприємств у країні збільшилась з 4% до 51% від загальної кількості зареєстрованих підприємств, а частка ВВП, створена у малому бізнесі, – з 1% до 20%. Лише офіційно сумарна кількість фізичних осіб – підприємців та найнятих ними працівників становить 2,5 млн. осіб [6].

Необхідно додати, що спрощена система оподаткування протягом останніх років пережила декілька хвиль найістот-

ніших змін. Постійний перегляд обмежень для малого бізнесу, змін правил перебування на спрощеній системі оподаткування сприяли важкості у сприйнятті і, як наслідок, потребували від підприємців більше часу для адміністрування, зміни тактики ведення бізнесу та зважування власних ризиків і переваг. Також існує думка, що проблемою для бізнесу в податковій сфері є незадовільна якість законодавства та його постійні зміни.

Зростаюча роль малих підприємств застала більшість країн ЄС визнати необхідність розробки спеціальної податкової політики, яка заслуговує особливої уваги для вітчизняної моделі оподаткування малого підприємства.

Оподаткування малого бізнесу в Україні зазнало чимало структурних й інституційних змін з моменту його впровадження. Однак і на сучасному етапі соціально-економічного розвитку однією з нагальних проблем й водночас однією з стратегічних цілей реформування української економіки є подальше формування й зміцнення потенціалу розвитку малого підприємства в Україні.

Податкові надходження складають значну частину доходів бюджету та відіграють провідну роль у системі бюджетно-податкового регулювання. Саме за рахунок податків формуються фінансові ресурси, необхідні у подальшому для здійснення державою витраток.

Важливим джерелом поповнення державного бюджету є доходи, які сплачують малі підприємства, тому кожен суб'єкт підприємницької діяльності може самостійно обрати той із способів, який найбільше відповідає умовам та особливостям здійснення підприємницької діяльності на даний момент. Від того, який спосіб оподаткування оберуть підприємства, і буде залежати, до бюджету якого рівня надходять кошти від сплати податків.

Підприємства, які обирають «шлях оподаткування» за спрощеною системою, здійснюють свою діяльність та сплачують єдиний податок, який у стовідсотковому об'ємі зараховується до місцевих бюджетів і є основою наповнення бюджету розвитку.

У 2014 р. надходження єдиного податку від суб'єктів малого підприємства становили 7,4 млрд. грн., що на 11,6% більше за обсяги надходжень 2013 р. (рис. 1) [7].

На рис. 2 наведено динаміку надходжень єдиного податку у 2009–2014 рр. в розрізі платників податків – юридичних та фізичних осіб. Таке стрімке підвищення зарахувань податку відбулось за рахунок збільшення кількості платників податків, що є результатом реагування на прийняття нового Податкового кодексу України, зміни в оподаткуванні малого бізнесу, реформуванні спрощеної системи оподаткування у 2012 р.

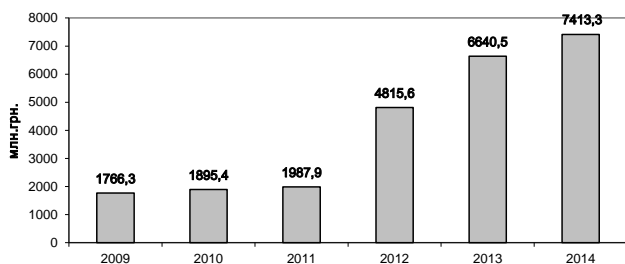

Рис. 1. Динаміка надходжень єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва по Україні за 2009–2014 рр.

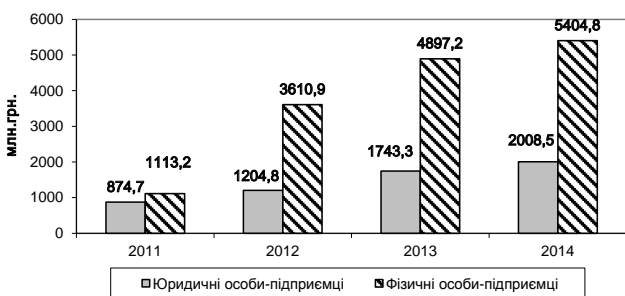

Рис. 2. Динаміка надходжень єдиного податку з юридичних та фізичних осіб по Україні за 2011–2014 рр.

Статистичні данні підтверджують, що обсяги надходжень єдиного податку починаючи з 2012 р. зростають більш ніж у два рази. Так, у 2012 р. сума надходжень склала 4 815,6 млн. грн., що на 242,2% більше, ніж у 2011 р. Така динаміка зростання спостерігається протягом наступних двох років (2013 та 2014) [6].

На підставі проведеного аналізу надходжень єдиного податку в цілому по всіх регіонах України варто відмітити наступне: представникам влади необхідно доопрацювати положення Податкового кодексу України, в якому доцільно усунути перешкоди на шляху розвитку та співпраці за розмірами підприємств задля динамічності та розвитку не лише суб'єктів малого підприємництва, але й економіки загалом. На сьогодні, незважаючи на певні недоліки, спрощена система оподаткування не має в Україні ефективнішої альтернативи, саме тому вона залишиться актуальною протягом найближчого десятиріччя.

Практика свідчить про недостатність дохідної бази місцевих бюджетів для забезпечення виконання функцій, покладених на місцеве самоврядування. У зв'язку з цим актуальними є проблеми формування доходів місцевих бюджетів та забезпечення їх фінансової автономії. Так як єдиний податок повністю зараховувався до місцевих бюджетів, а з 2015 р. є місцевим податком і входить до бюджету розвитку, то доцільно розглянути його фінансову ефективність на прикладі бюджету міста Одеса.

Основним джерелом, за рахунок якого формується бюджет розвитку, є єдиний податок, питома вага якого в структурі бюджету розвитку міста Одеса складає 79,8%. Надходження коштів єдиного податку віднесено до джерел формування бюджету розвитку починаючи з 2011 р. Надходження єдиного податку займають значну частину серед усіх податкових надходжень до бюджету міста Одеса.

Починаючи з 2012 р., згідно діючого податкового та бюджетного законодавства, до місцевих бюджетів зараховується 100% зазначеного податку проти минулих років, в яких до доходів місцевих бюджетів зараховувалося лише 43% єдиного податку. Динаміку надходжень єдиного податку зображено на рис. 3.

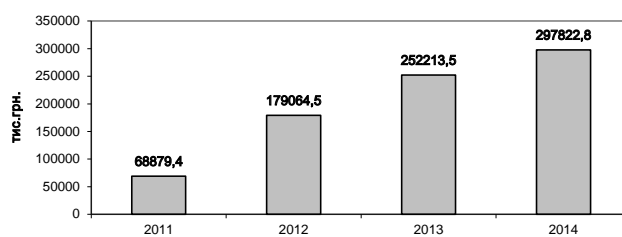

Рис. 3. Динаміка надходжень до бюджету міста Одеси єдиного податку за 2011–2014 рр.

Стрімкий ріст обсягів надходжень кожного року підтверджує позитивний вплив усіх нормативно-правових актів, які були спрямовані на розвиток та підтримку місцевих бюджетів.

За 2014 р. до бюджету міста надійшло 297 822,8 тис. грн. єдиного податку, в т. ч. від юридичних осіб – 99 721,7 тис. грн. та фізичних осіб – 198 101,1 тис. грн. В порівнянні з 2013 рр. надходження в цілому збільшилися на 45 609,3 тис. грн., або на 18,1%, в т. ч. юридичними особами було сплачено більше на 15 564,6 тис. грн., або 18,5% та фізичними особами – на 30 044,7 тис. грн., або на 17,9% [8].

Такий темп росту обумовлено законодавчими змінами, які розширили коло платників єдиного податку і спростили умови ведення бізнесу.

Серед фізичних осіб – підприємців – платників єдиного податку більшість знаходяться на I та II групах спрощеної системи оподаткування. За три місяці 2015 р. вони сплатили до бюджету понад 16,5 млн. грн. єдиного податку, що на 3,5 млн. грн. більше, ніж за аналогічний період минулого року [8].

Необхідно відмітити, що фінансування усіх потреб місцевих бюджетів відбувається з безпосередньою участю в цьому процесі державних бюджетних коштів. Податкові надходження місцевих бюджетів починаючи з 2011 р. (після прийняття нового Податкового кодексу) значно збільшилися, зокрема, тепер єдиний податок в повному обсязі потрапляє до місцевих бюджетів та спрямований на поповнення дохідної частини і задоволення потреб місцевого та регіонального значення.

Динаміка структури надходжень до місцевих бюджетів від сплати єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва з урахуванням відповідних інституційних змін є позитивною протягом усього досліджуваного періоду. Така позитивна тенденція спостерігається завдяки щорічним змінам та поправкам податкового законодавства з питань оподаткування малого бізнесу, дієвій роботі податкових пільгових режимів та фінансовим перевагам перебування підприємств на спрощеній системі оподаткування.

Отже, для побудови ефективної і раціональної податкової системи суб'єктів малого підприємництва необхідні податкові стимули та вдосконалення, які мають усунути основні недоліки діючої системи оподаткування малого бізнесу і закласти основи для формування податкової системи, яка буде стимулювати вітчизняне виробництво, інноваційно-інвестиційну діяльність і сприяти запровадженню нової якісної форми податкових відносин.

Так, спрощена система оподаткування в Україні виконала основне своє завдання, створивши сприятливі умови для розвитку та розширення малого підприємництва. Проте поряд із позитивними здобутками її застосування постало багато проблем. Причиною цього є ігнорування основного критерію, якого дотримуються в усіх розвинених країнах – ув'язки суми податкового зобов'язання підприємця із фінансовими результатами.

тами його діяльності. На сьогодні ж відсутні ефективні механізми оподаткування підприємців і контролю їх доходів, що призводить до значних бюджетних втрат.

Потрібно зазначити, що в більшості країн ЄС взагалі відсутні спрощені режими оподаткування суб'єктів малого підприємництва, натомість поширені інші форми їх державної підтримки: спрощена система бухгалтерського обліку і звітності, спеціальні режими сплати ПДВ та ін. [9, с. 437].

Внаслідок нечіткого законодавчого регулювання створюються умови для уникнення оподаткування, а також використання суб'єктів спрощеного оподаткування у схемах мінімізації податкових зобов'язань підприємств, що працюють на загальній системі оподаткування. Отже, застосування спрощеної системи тісно пов'язане з проблемою ухилення від сплати податків. Системні порушення податкового законодавства здійснюються підприємцями стосовно оформлення трудових відносин із найманими працівниками, виконання вимог трудового законодавства щодо соціальних гарантій, заниження обсягів виручки від реалізації та ін.

Удосконалення системи оподаткування підприємців – фізичних осіб, повинно відбуватися шляхом впровадження оподаткування чистого доходу за прогресивною шкалою з метою збільшення надходжень до бюджету і забезпечення вертикальної рівності. Відсутність ув'язки ставки податків з сумою доходу при обчисленні розміру податкових зобов'язань, необов'язковість документального підтвердження доходів і витрат та використання реєстраторів розрахункових операцій призводять до безконтрольності діяльності суб'єктів господарювання. Наслідком є приховування дійсних розмірів доходів і уникнення оподаткування. Існування декількох варіантів оподаткування створює також труднощі для адміністрування, вимагає збільшення податкового апарату і витрат. Тому, з точки зору дотримання принципу економічності податкової системи, було б доцільним уніфікувати оподаткування приватних підприємців.

В сучасних умовах запроваджувати єдині підходи до оподаткування підприємців належить поетапно. Потрібно враховувати те, що рівень матеріального добробуту, який визначається рівнем доходів підприємців, неоднаковий. В зв'язку з цим потрібно вдосконалювати також і механізм визначення чистого доходу платника. Важливим етапом цього процесу є обчислення витрат підприємця.

Висновки. Ведення підприємницької діяльності потребує багато знань та зусиль. Для успішного процвітання підприємництва співпраця та взаємодія з державною є ключовою, яка виникає на основі законодавчих та нормативних актів, зокрема додержання усіх податкових вимог.

Малий бізнес сприяє підтримці конкурентного середовища, скороченню обсягів тіньової економіки та вирішує проблему зайнятості населення. Наукою і практикою доведено, що в нинішній економіці малий бізнес не може успішно розвиватись без активної підтримки зі сторони держави. В Україні податкове стимулювання малого й середнього бізнесу відображається у спрощеній системі оподаткування.

Позитивним у нововведеннях Податкового кодексу було реформування єдиного податку. Тепер вся частина отриманого податку залишається в місцевому бюджеті, що поліпшує фінансове вирішення проблем регіонального рівня. Також переваги переходу до спрощеної системи оподаткування криються у менш трудомісткому процесі формування та подання річної фінансової звітності; у зменшенні податкового навантаження, за рахунок об'єднання усіх податків в єдиний; у збільшенні прозорості з боку податкових органів.

Реформування спрощеної системи оподаткування повинно полягати здебільшого в удосконаленні регулюючої функції податків і зборів. Мета податкового регулювання зумовлена, як правило, досягненням якісного соціально-економічного забезпечення у державі. Такий процес можна вважати об'єктивно доцільним і необхідним. Досягнутий результат залежатиме від науковості методів реформування та реального стану економіки держави.

Література:

1. Боровик П.М. Реформований механізм оподаткування малого бізнесу в Україні: проблеми та перспективи розвитку / П.М. Боровик, Б.В. Фрате // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 3. – С. 98–104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vkhnau_ekon_2014_3_14.pdf.
2. Кондратенко Н.Г. Спеціальний режим оподаткування підприємств малого бізнесу в умовах економічної кризи / Н.Г. Кондратенко // Економіка промисловості. – 2010. – № 4. – С. 39–43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econpr_2010_4_7.pdf.
3. Міщенко В.Я. Спрощення режимів оподаткування підприємств малого і середнього бізнесу в умовах економічної нестабільності / В.Я. Міщенко, Д.А. Бондаренко // Економіка Криму. – 2013. – № 1. – С. 32–38 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econkr_2013_1_7.pdf.
4. Синчак В.П. Формування спрощеної системи оподаткування у контексті державної підтримки малого бізнесу та стимулювання зайнятості населення / В.П. Синчак // Облік і фінанси. – 2012. – № 4. – С. 50–58 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Oif_ark_2012_4_12.pdf.
5. Тесля С.М. Особливості застосування спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого бізнесу / С.М. Тесля, М.І. Платко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.3. – С. 280–286 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnlту_2013_23.3_51.pdf.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2014 р. / В.В. Губенко, І.В. Самчинська, А.Ю. Рудик та [ін.]; ІБСЕД, Проєкт «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ – II) впровадження», USAID – К., 2015 – 77 с.
8. Рішення Одеської міської ради «Про виконання бюджету міста Одеси на 2014 рік» № 4569-VI від 24.01.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.odessa.ua/ru/acts/council/57565/>.
9. Податкові системи країн світу та України / М.Н. Ткаченко, Т.М. Горова, Н.О. Ільєнко. – К.: Алерта, 2012. – 554 с.

Борзенкова О.Д. Налоговое стимулирование малого бизнеса в Украине в контексте налоговых реформ

Аннотация. Малый бизнес является основным элементом рынка, который обеспечивает решение многих социально-экономических проблем с начала переходного периода и до этапа становления рыночных отношений: способствует наполнению рынка товарами и услугами, наполнению доходной части бюджета, стимулирует структурные изменения в экономике, создает новые рабочие места, формирует имидж государства. Именно поэтому поддержка малого бизнеса, в том числе через систему налогообложения, является одним из способов преодоления экономического, политического и социального кризиса в стране. Практический опыт использования упрощенной системы налогообложения в Украине показывает ее позитивное влияние на малый бизнес.

Ключевые слова: малый бизнес, малые предприятия, налог, упрощенная система налогообложения, единый налог, местные бюджеты.

Borzenkova O.D. The tax incentives in the small business in the context of tax reform in Ukraine

Summary. Small business is the primary market environment that provides the solutions of many socio-economic problems from transition to the stage of market relations: contributes to the saturation of the market in goods and services, fills budget revenues, stimulates the structural changes in the economy, creates new jobs, forms the image of the country. Therefore, the support for small businesses, including through the tax system, is one way to overcome economic, political and social crises in the country. Practical experience of the simplified system of taxation in Ukraine indicates its positive impact on small businesses.

Keywords: small business, small enterprises, tax, simplified system of taxation, single tax, local budgets.